

О. Ю. ТАРАБУКІН

Олексій Юрійович Тарабукін, аспірант Київського національного університету ім. Тараса Шевченка

ПРАВОВА СОЦІАЛІЗАЦІЯ ЯК ФОРМА СОЦІАЛЬНОГО ВПЛИВУ ПРАВА

У сучасній науці соціології права особливої актуальності набула проблематика соціалізації особистості. Ця тенденція є прямим наслідком відмови від монополярності юриспруденції радянського періоду та сучасної орієнтації на плюралізм у наукових підходах та ідеях. Зокрема, була переосмислена та піднесена на новий рівень соціологія права, що традиційно мала значні наукові резерви на теренах нашої держави. Саме тому не випадковим є рівень зацікавленості теоретиків соціології права в аналізі явища правової соціалізації та, як наслідок, що зумовлює виникнення наукової дискусії.

З огляду на безсумнівну приналежність категорії соціалізації до сфери соціології, дослідники досить часто ігнорують юридичний елемент даного феномену. Разом і тим, дослідження правового аспекту соціалізації є теоретичним підґрунтям для вирішення таких завдань, як підвищення ефективності права, подолання правового нігілізму, зменшення проявів деліквентної поведінки тощо. Означене і визначає актуальність дослідження правової соціалізації.

Дослідження особливостей правового впливу на соціум передбачає усвідомлення внутрішньої структури суспільства, що складається з певним чином організованих, впорядкованих елементів, що знаходяться у соціальному зв'язку, взаємодіючи між собою. Базовим елементом такої структури є людина, особистість, яка уособлює основні характеристики та якості спільноти. Разом із включенням до системи соціальних відносин, оволодінням суспільною культурою, людина залучається й до правових відносин, інтегрується до правової сфери. Адаптація та визнання громадянином правил та умов співіснування, що отримало назву соціалізації, є одним з основних напрямів досліджень в соціології. Вперше цей термін був введений до наукового обігу в середині XIX століття Е. Дюркгеймом. Вагомий внесок у розвиток поняття «соціалізація» здійснили французький юрист і соціолог Г. Тард та американський соціолог Т. Парсонс. Правова соціалізація як корелят соціалізації виник в 60-х роках XX століття в рамках дослідження американської школи правової психології. Окремі питання процесу соціалізації особи та його механізму знайшли відображення у працях як зарубіжних, так і вітчизняних філософів, соціологів та психологів, зокрема: С. В. Боботова, Н. П. Гедікової, В. А. Глазиріна, С. М. Жевакіна, О. М. Здравомислової, І. С. Кона, Ж. Карбоньє, Ш. Курильські-Ожвена, В. В. Лапасової, Н. П. Лукашевича, В. В. Москаленко, Н. П. Осипової, І. Сабо, В. Т. Циби, В. А. Щегорцева, В. А. Ядова та ін. Значний внесок у дослідження проблем правової соціалізації особи внесли праці, що присвячені вивченню загальних питань правосвідомості, правовим, соціально-психологічним аспектам правомірної поведінки, соціально-правової активності особи, правового нігілізму та інших аспектів даної проблеми зробили такі відомі дореволюційні вчені, як: І. О. Ільїн, П. І. Новгородцев, Б. О. Кістяківський¹.

Про науковий інтерес, викликаний таким соціально-правовим явищем, як соціалізація, свідчать праці науковців, які в тому чи іншому аспектах звертались до його дослідження: С. С. Алексеева, С. В. Боботова, О. В. Зайчука, В. С. Журавського, В. П. Казимирчука, М. І. Козюбри, В. В. Копейчикова, О. Л. Копиленка, Л. В. Кравченка, В. М. Кудрявцева, В. В. Лазарева, Р. Е. Лівшица, Л. О. Макаренко, О. В. Малько, В. С. Нерсисянца, Н. М. Оніщенко, І. В. Осики, Н. М. Пархоменко, П. М. Рабіновича, О. В. Сатановської, В. М. Сирих, О. Ф. Скакун, Е. Ю. Соловйова, Л. І. Спиридонова, О. Д. Тихомирова, М. О. Томашевської, Г. В. Тригубенко, В. О. Туманова, Ю. С. Шемшученка, В. А. Щегорцова та ін.

Метою даної публікації є дослідження явища правової соціалізації як форми соціального впливу права. Реалізація пов'язується з необхідністю дослідження категорії «форма соціального впливу права» та виокремлення аспектів її співвідношення з феноменом правової соціалізації.

Оскільки теоретична дискусія щодо природи соціалізації виходить за межі даної статті, варто зупинитися на найбільш прийнятній, на нашу думку, позиції. Соціалізація особистості з точки зору сучасної психології, у тому числі в юридичній, є процесом становлення особистості як члена суспільства, процесом засвоєння (інтерналізації) індивідом цінностей, норм і поведінкових стандартів даного суспільства, нормування соціально адаптованої життєвої позиції особистості². Правова складова явища соціалізації обмежується юридичним елементом і характеризується процесом включення індивіда в систему правовідносин у результаті засвоєння та сприйняття основ правової культури суспільства³.

На думку таких вчених, як В. М. Кудрявцев, В. П. Казимирчук, Н. М. Оніщенко, правова соціалізація є двостороннім процесом взаємодії індивіда і суспільства, в якому обидві сторони є активними. Індивід як об'єкт правової соціалізації зовсім не позбавлений правової активності, тому сам може обирати для себе основні напрями даного процесу, будучи тим самим одночасно і об'єктом, і суб'єктом правової соціалізації. У процесі правової соціалізації особа вибірково сприймає зовнішні умови впливу. Таким чином, зовнішні (об'єктивні) умови визначають поведінку людини лише тією мірою, якою співвідносяться з внутрішніми

(суб'єктивними) умовами, що склалися в результаті всього процесу правової соціалізації⁴. Тобто, у процесі правової соціалізації відбувається не лише формування особистості під впливом суспільства, а й навпаки, особистість як активний суб'єкт у процесі своєї діяльності реалізує вплив на оточуюче середовище, у той же час змінюючи і власну сутність, формуючи у себе нові якості.

Хоча наведений підхід і є вірним та таким, що відповідає сутності взаємозв'язків у соціумі, він розглядається лише в контексті внутрішніх процесів у суспільстві, що визначається взаємодією окремих індивідів та загальної свідомості. У зазначеному розумінні виключається детермінуюча ознака правової соціалізації як елементу глобальної системи інститутів та процесів, яка характеризує право як активний чинник розвитку та видозміни суспільства. Мається на увазі явище соціальної дії права, що автор визначає як комплексне явище, що характеризує динамічну складову права і поєднує форми соціально-правового впливу через які здійснюється інтеграція права як абстрактної системи положень та ідеалів у суспільну площину. Особливістю соціальної дії права є відсутність чітких меж дії, адже вплив на психологічно-мотиваційному рівні формує певні ціннісні орієнтири, реалізація яких відбувається майже в усій активності людини, в тому числі й у тих відносинах, які знаходяться поза межами правового регулювання.

Характерною для соціальної дії права є відображення буття права на різних рівнях суспільства, починаючи від окремої особистості, суспільних груп, суспільства в цілому. Вона є універсальним інструментом інтеграції правових цінностей та ідеалів у загальну свідомість, що детермінує процеси провадження права в суспільну практику. Реалізується цей процес у 4 етапи:

- 1) правовий вплив всіма формами і способами на свідомість і поведінку індивідів;
- 2) сприйняття права – формування у людей внаслідок такого впливу мотивації до правомірної поведінки, збудження інтересу до використання правових засобів для досягнення фактичних цілей;
- 3) вчинення правомірних актів поведінки (правові дії);
- 4) набуття регульованими відносинами, діями і вчинками людей властивості правомірності і соціальної корисності, впорядкованості та організованості (результат дії права)⁵.

Запропонована проф. В. І. Червонюком етапізація характеризує весь процес реалізації соціальної дії права, починаючи від правового впливу як первинного акту, що формує позитивне сприйняття правових норм та відповідної мотивації і в результаті розкривається в добровільному дотриманні правових приписів та правомірній поведінці. Тобто лише за умови ефективного правового впливу на особистість можлива реалізація кінцевої мети соціальної дії права, а саме забезпечення цивілізованого та комфортного співіснування людини, реалізації її законних прав та інтересів, а також встановлення належного рівня законності та правопорядку в суспільстві, підвищення авторитету держави та закону тощо.

Соціально-правовий вплив є основним способом реалізації соціальної дії права, каналом інтеграції правового в суспільне життя на усіх можливих рівнях і визначається автором як складний процес, дія, що є результатом взаємодії багатьох факторів, які в своїй сукупності формують кінцевий результат, що характеризується категорією ефективності права. Соціально-правовий вплив можна охарактеризувати відповідно до його напрямів, площин, в яких він реалізується. Так, у науці пропонується поділ на регулятивний (спеціально-юридичний), інформаційно-психологічний (мотиваційний), виховний (ідеологічний) і соціальний вплив на учасників правовідносин⁶. На нашу думку, деякі форми впливу можливо вважати близькими за способом реалізації, а тому пропонуємо зупинитися на наступних формах – регулятивній, соціальній, соціально-психологічній та мотиваційній.

В аспекті дослідження правової соціалізації справедливим буде віднесення її до соціально-психологічної форми, що характеризується впливом на людину як на дієву ланку суспільства через визначення її ролі та засад існування в соціумі. У контексті зазначеного впливу відбувається не лише процес правової соціалізації особистості, а й реалізація та забезпечення правомірної поведінки суб'єктів правовідносин через застосування переконання та примусу, формування стійких психологічних моделей усвідомлення та сприйняття права, а також це всі умови, що визначають особливості прояву права в реальному житті.

Правова соціалізація в даному аспекті виступає як проміжна ланка, механізм адаптації правових цінностей та принципів до світосприйняття людини. Вона є механізмом своєрідного транспортування ідеологічної сутності від правового поля до індивідуальності людини, провідником від правового до соціального через психологічне. Разом із тим, необхідно зважати і на ту обставину, що правові ідеали мають втілюватися в певних явищах чи подіях об'єктивної реальності для оптимального сприйняття їх людиною – так звані чинники правової соціалізації. Якщо уявляти соціалізацію як канал, через який певне смислове наповнення потрапляє до сфери особистих переконань людини, то чинники є транспортувальним засобом, який «постачає» правові ідеї від абстрактної форми до їх кінцевого втілення в уяві, мисленні і дії. Вони є найбільш гнучким елементом структури, який піддається корегуванню з метою підвищення ефективності соціальної дії права.

Отже, підсумовуючи вищевикладене, можна зробити наступні висновки. Правова соціалізація є специфічним соціально-правовим явищем, що характеризується включенням індивіду до системи правовідносин у суспільстві на підставі засвоєння ним основ відповідної правової культури. З огляду на природу та ефект правової соціалізації, її можна визначити як структурний елемент системи соціальної дії права, а стосовно її першої стадії – соціально-правового впливу на внутрішній, мотиваційний рівень індивідів. Підставами для визнання соціалізації частиною соціально-правового впливу є наступні фактори:

- 1) соціалізація, як і соціальна дія права, ставить за мету встановлення належного та комфортного співіснування людей у межах суспільства через інтеграцію в особисту систему цінностей правових ідеалів та прин-

ципів. Разом із тим, правова соціалізація є інститутом локальної дії, вплив якої зумовлюється конкретним видом взаємодії правового та соціального, у той час як дія права охоплює увесь спектр відповідних процесів;

2) соціалізація забезпечує активний розвиток та видозміну суспільства, що також є однією з функцій дії права;

3) основу соціально-психологічного впливу права складає формування відповідних переконань у особистості. В цьому контексті правова соціалізація є інструментом досягнення зазначеної цілі;

4) соціальна дія права реалізується поза класичним розумінням меж дії права, що характеризується суб'єктами, часом та простором і розкривається майже у всіх аспектах активності людини, а значить – і соціуму. Право є міжінституційним явищем, що надає можливість охарактеризувати в єдності все те, що спричиняє або може спричинити найбільш істотний вплив на всі галузі правового, що реально сприяє втіленню потенціалу права – його принципів і приписів – у реальному житті, у фактичній правомірній діяльності індивідів та їх колективів. Правова соціалізація виступає в цій сукупності своєрідним відгалуженням суспільної реальності, сателітом, що забезпечує реалізацію дії права на рівні суспільних відносин та психологічних переконань – сферах, що є недосяжними для правового регулювання.

¹ Правова соціалізація особи в сучасних умовах: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Швачка Вікторія Юріївна; НАН України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2008. – 20 с.

² Ніколаєнко С. І., Ніколаєнко О. С. Проблеми адаптації в процесі правової соціалізації та десоціалізації особистості / Ніколаєнко С. І., Ніколаєнко О. С. // Правовий вісник Української академії банківської справи. – 2011. – № 1(4). – С. 27–32.

³ Социология права: Учеб. пособие / В. М. Сырых, В. В. Глазырин, Ю. И. Гревцов и др.; Под ред. В. М. Сырых; Ин-т законодательства и сравнит. правоведения при Правительстве РФ. – М.: Юрид. Дом «Юстицинформ», 2001. – 480 с.

⁴ Див.: Швачка В. Ю. Вказана праця.

⁵ Элементарные начала общей теории права: учеб. пособие для вузов // Право и закон / Под общ. ред. д-ра юрид. наук, проф. В. И. Червонюка. – М.: Колос, 2003. – 544 с.

⁶ Дія права: інтегративний аспект: Монографія / Кол. авторів; відп. ред. Н. М. Оніщенко. – К.: Юридична думка, 2010. – 360 с.

Резюме

Тарабукін О. Ю. Правова соціалізація як форма соціального впливу права.

У статті розглядаються категорії правової соціалізації та соціально-правового впливу як елементи структури соціальної дії права. Право характеризується як глобальний інститут, що прямо чи опосередковано взаємодіє з усіма елементами соціальної системи та впливає на розвиток суспільства. Пропонується визначення соціальної дії права. Обґрунтовується зв'язок між зазначеними явищами, розкривається соціальна сутність дії права. Формулюються ознаки приналежності правової соціалізації до системи соціальної дії права.

Ключові слова: правова соціалізація, соціальна дія права, соціально-правовий вплив, особистість, суспільство.

Резюме

Тарабукин А. Ю. Правовая социализация как форма социального воздействия права.

В статье рассматриваются категории правовая социализация и социально-правовое воздействие как элемента структуры социального действия права. Право характеризуется как глобальный институт, прямо или косвенно взаимодействующий со всеми элементами социальной системы и влияющий на развитие общества. Предлагается определение социального действия права. Обосновывается связь между указанными явлениями, раскрывается социальная сущность действия права. Формулируются основания принадлежности правовой социализации к системе социального действия права.

Ключевые слова: правовая социализация, социальное действие права, социально-правовое воздействие, личность, общество.

Summary

Tarabukin A. Legal socialization as a form of social influence of law.

The article deals with the category of legal socialization, social and legal impact as an element of the social action of law. The law is characterized as a global institution, directly or indirectly interacts with all elements of the social system and affect society. A definition of social action of law is offered. Substantiated the link between these phenomena, reveals the social nature of law. Formulated the identity of legal socialization to the system of social action of law.

Key words: legal socialization, social action of law, socio-legal impact, personality, society.

Отримано 29.03.2013